

ЯКІСТЬ ЗАКОНУ: ДОКТРИНАЛЬНІ РІВЕНЬ РОЗУМІННЯ, ВИМОГИ ЗАКОНОДАВСТВА, ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Кравченко Михайло Георгійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри теоретичної юриспруденції

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: 0000-0002-3909-4599

Статтю присвячено визначенню системи вимог, яким має відповідати якісний закон крізь призму положень: юридичної доктрини, положень законодавства України та практики Європейського суду з прав людини.

Методологічною основою дослідження стали порівняльно-правовий, структурно-функціональний, формально-догматичний методи дослідження. Їхнє застосування дало змогу з'ясувати вимоги до якісного закону крізь призму позиції Венеційської комісії, практики Європейського суду з прав людини, вимог законодавства України, наукових досліджень вітчизняних і закордонних дослідників, присвячених якісному закону.

Здійснене дослідження дало змогу констатувати, що якість закону не є суто теоретичною категорією. Вона є вимогою, що адресована до Верховної Ради України та глави держави, зоною їхньої спільної відповідальності.

Якість закону є комплексною категорією, яка розкривається крізь призму системи вимог, яким має відповідати будь-який закон. Найкраще ці вимоги визначила Венеціанська комісія у доповіді № 512/2009 «Про верховенство права» (the Rule of Law). Важливий внесок щодо розуміння принципу юридичної визначеності як вимоги до якісного закону зробив ЄСПЛ. Цінність цих напрацювань полягає у змозі приватної особи захиститися від неякісного закону або окремих його положень.

Якість закону обумовлюється низкою обов'язкових чинників, серед яких дотримання в процесі законотворення правил та вимог законодавчої техніки; виконання конституційних і законодавчих вимог до законопроєкту та законотворчого процесу; проходження законопроєктом обов'язкових і додаткових експертиз.

Якість закону є відносною категорією, що обумовлено, з одного боку, існуванням певних меж регулятивного потенціалу будь-якого закону, а з іншого – постійним розвитком суспільних відносин, які з часом не знаходять адекватного відображення в законодавстві. Безумовно, вказані обставини не нівелюють вимогу щодо якості законів, однак вказують на її певні об'єктивні межі.

Ключові слова: законодавство, верховенство права, юридична визначеність, якість закону, права людини, заборона дискримінації, законодавча техніка, експертиза законодавства, законодавчий процес, практика Європейського суду з прав людини, Венеційська комісія.

Kravchenko Mykhailo. Quality of the law: doctrinal level of understanding, legal requirements, ECHR case law

The article is devoted to defining the system of requirements that a quality law should meet through the prism of the following provisions: legal doctrine, provisions of Ukrainian legislation and case law of the European Court of Human Rights.

The methodological basis of the study was the comparative legal, structural and functional, formal and dogmatic research methods. Their application made it possible to clarify the requirements for a quality law through the prism of: the position of the Venice Commission, the case law of the European Court of Human Rights, the requirements of Ukrainian legislation, and scientific research by domestic and foreign researchers on quality law.

The study made it possible to state that the quality of law is not a purely theoretical category. It is a requirement addressed to the Verkhovna Rada of Ukraine and the Head of State, an area of their joint responsibility.

The quality of the law is a complex category that is revealed through the prism of a system of requirements that any law must meet. These requirements were best defined by the Venice Commission in its Report No. 512/2009 on the Rule of Law. The ECtHR has made an important contribution to understanding the principle of legal certainty as a requirement for a quality law. The value of these developments lies in the ability of an individual to protect himself or herself from a poor quality law or its individual provisions.

The quality of a law is determined by a number of mandatory factors, including: compliance with the rules and requirements of legislative technique in the law-making process; constitutional and legislative requirements to a draft law and the law-making process; and passing of mandatory and additional expert reviews.

The quality of a law is a relative category, which is due, on the one hand, to the existence of certain limits to the regulatory potential of any law, and, on the other hand, to the constant development of social relations, which over time are not adequately reflected in legislation. Of course, these circumstances do not negate the requirement for the quality of laws, but indicate its certain objective limits.

Key words: *legislation, rule of law, legal certainty, quality of law, human rights, prohibition of discrimination, legislative technique, legislative expertise, legislative process, case law of the European Court of Human Rights, Venice Commission.*

Постановка проблеми. Проблема, пов'язана із якістю закону, не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Попри значні напрацювання вітчизняних [1; 2; 3; 4; 5] та закордонних дослідників [20, 21] маємо констатувати, що проблема неякісних законів залишається актуальною для України. Про це свідчить щоденна правозастосовча практика. Кожен день, реалізуючи закони, особи, уповноважені на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, приватні особи стикаються з прогалинами в законодавстві, порушеннями вимоги юридичної визначеності, відсутністю на рівні законодавства правових механізмів реалізації прав людини та іншими вадами законодавства.

З огляду на це проблематика якості закону потребує подальших досліджень та формування вимог, яким має відповідати якісний закон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час здійснення дослідження ми проаналізували роботи як вітчизняних [1; 2; 3; 4; 5], так і закордонних дослідників [20; 21].

Мета статті полягає у з'ясуванні системи вимог, яким має відповідати якісний закон, крізь призму доктринального розуміння вимог до якісного закону, системи

нормативно закріплених вимог до закону та практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше дослідження ми б хотіли почати із з'ясування того, яким вимогам, на думку представників вітчизняної юридичної науки, має відповідати якісний закон. Аналіз досліджень останніх років дає змогу констатувати, що у вітчизняній літературі домінує підхід, згідно з яким якість закону визначається крізь призму принципу верховенства права. Насамперед ідеться про оцінку закону з погляду його відповідності вимозі юридичної визначеності. Так, наприклад, відомий український правник С. П. Головатий звертає увагу, що «якість закону» є одним із проявів імперативу юридичної визначеності, котра (зі свого боку) є одним із шести безумовних складників правовладдя [1, с. 57]. Схожу позицію у своєму дослідженні займає Я. О. Берназюк [2]. Розмірковуючи над взаємозв'язком якості закону та принципу верховенства права, С. Б. Цебенко зазначає, що вимога «якості закону» охоплює два аспекти: 1) змістовий; 2) процедурний [3, с. 57].

У науковій літературі можна зустріти й інші наукові позиції, які не пов'язують безпосередньо якість закону та принцип

верховенства права. У цій частині йдеться про дослідження: О. М. Онищенко, А. А. Мельник, А. С. Стащенко; Л. М. Легіної, І. В. Міщук та ін.

Висловлюючи власні міркування щодо якісного закону, маємо відзначити, по-перше, те, що якість закону – це насамперед вимога, яка має коректних адресатів, а саме Верховну Раду України як єдиний законодавчий орган і Президента України як суб'єкта, який підписує закон, прийнятий парламентом України. Саме вони як основні та невід'ємні учасники законотворчого процесу мають гарантувати те, що законодавство України має складатися суто із законів, які є якісними. Ця вимога не є нормативно визначеною. Однак вона логічно впливає із здорового глузду. Інакше кажучи, неякісних законів в Україні немає та не може бути.

По-друге, якість закону є комплексною категорією, яка складається з обов'язкових, взаємообумовлених компонентів. Аналіз вітчизняної літератури дає змогу констатувати, що всі вимоги, які висувуються до якісного закону, групуються навколо (а) змісту закону та (б) законодавчого процесу. Справедливими в цій частині є зауваження Ф. П. Шульженка та В. І. Риндюк, які акцентують увагу на доцільності пошуку чітких та практичних критеріїв якісного законодавства й визначенні способів, процедур, методів, прийомів, які б могли позитивно вплинути на якість законодавства в процесі нормотворчої діяльності [5, с. 7]. На наше переконання, найвдаліше систему вимог до якісного закону окреслила Венеційська комісія. У п. 37 доповіді Комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (The Rule of Law) вона визначає такі вимоги, що висувуються до будь-якого закону: (1) доступність закону (у тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); (2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції; (3) рівність перед законом; (4) влада має здійснюватися у правомірний, справедливий і розумний спосіб; (5) права людини мають бути захищені; (6) мають

бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості; (7) суд має бути справедливим; (8) дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що обумовлені національним правом [6, с. 176]. Цей перелік варто розширити вимогами та принципами, які доповнюють і частково конкретизують зазначені вимоги до якісного закону, а зокрема: принципом ієрархічної вищості закону; принципом відповідальності перед законом; принципом рівного захисту в межах закону; принципом справедливого застосування закону; принципом процесуальної та судової прозорості; принципом уникнення свавілля; поділу влади та ін. [6, с. 173]. Цінність цих вимог, на наше переконання, полягає у тому, що вони сформовані за результатами аналізу загальноєвропейської правової доктрини, а також досвіду законотворення та правозастосування. Крім того, вони є практично орієнтованими та дають змогу чітко визначити підставу для захисту приватної особи, яка постраждала від неякісного закону.

Важливий внесок у розуміння окремих вимог до якісного закону зробив Європейський суд з прав людини. Аналіз практики Суду дає змогу констатувати те, що якість закону він розглядає передусім крізь призму реалізації принципу юридичної визначеності. Фундаментальне значення в цій частині має рішення у справі «Бейелер проти Італії» (заява № 33202/96). Так, у п. 109 цього рішення Суд акцентує увагу на тому, що якість закону передбачає те, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким і передбачуваним у своєму застосуванні [7]. Таким чином, Судом були визначені три базові вимоги, які висувуються до якісного закону та свідчать про відповідність його принципу юридичної визначеності: а) «доступність»; б) «передбачуваність» та в) «зрозумілість». Виходячи із цієї позиції, ЄСПЛ було прийнято рішення в інших справах, а саме: «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06, п. 50–56); «Серков проти України» (заява

№ 39766/05, п. 51); «Промислово-фінансовий Консорціум «Інвестиційно-металургійний Союз» проти України» (заява № 10640/05, п. 186); «Новік проти України» (заява № 48068/06, п. 19); «Волков проти України» (заява № 21722/11, п. 170, 171); «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (заява № 33014/05, п. 51, 52); «Свято-Михайлівська Парафія проти України» (заява № 77703/01, п. 115) тощо. Якщо конкретніше говорити про вказані вище вимоги до юридичної визначеності, то з позиції Суду вони полягають у такому: ступінь чіткості закону залежить від змісту цього документа, сфери, на яку поширюється цей закон, а також кількості та статусу тих, кому він адресований; зрозумілість закону розглядається з погляду достатності її для того, щоб надати змогу регулювати свою поведінку; положення закону повинні бути передбачуваними та надавати достатньо гарантій проти свавільного застосування; якість закону пов'язана з достатньою чіткістю встановлення ним тих чи інших обставин, на підставі яких діють державні органи [8, с. 6].

Аналіз інших рішень ЄСПЛ, зокрема «Круслен проти Франції» (заява № 11801/85), «Фельдек проти Словаччини» (заява № 29032/95), «Аманн проти Швейцарії» (заява № 27798/95), «Реквеньї проти Угорщини» (заява № 25390/94), дає змогу вести мову про такі вимоги до якості закону: закон, який надає дискреційне право, має визначати межі здійснення такого права; несуперечливість верховенству права, тобто має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання з боку державних органів у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, причому небезпека свавілля є очевидною, коли виконавча влада здійснює свої функції закрито [8, с. 5, 6].

Зважаючи на положення ст. 17 та ч. 5 ст. 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [9], Конвенція про захист прав людини

і основоположних свобод та відповідна практика ЄСПЛ можуть бути інструментом захисту приватних осіб від неякісних законів, а зокрема тих, положення яких не відповідають вищевказаним вимогам.

По-третє, якість закону обумовлюється дотриманням у процесі законотворення правил законодавчої техніки в частині вимог до: а) структури законопроекту; б) його мови та термінології; в) викладення нормативних положень; г) оформлення законопроектів про ратифікацію; д) внесення змін до законів; е) підготовки переліку законодавчих актів про визнання їх такими, що втратили чинність; є) супровідних матеріалів, що подаються із законопроектами [10]; 2) конституційних і законодавчих вимог до законопроекту та законотворчого процесу. У цій частині варто звернутися до положень: розділу 1 (особливо ст. 1, 3, 8, 19); розділу 2 (особливо ст. 21, 22, 24, 55, 57, 58); п. 3 ст. 85; ст. 89; ст. 92; ст. 93; ст. 94 та ін. Конституції України [11]; Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [12]; Закону України «Про комітети Верховної Ради України» [13]. Особливе значення в контексті законотворчого процесу має набути Закон України «Про правотворчу діяльність» [14], який набуває чинності через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Цей Закон визначатиме правові й організаційні засади правотворчої діяльності, принципи та порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроєктування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах і здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів [14].

По-четверте, якість закону має бути оцінена з погляду результатів експертиз законопроекту, а саме наукової, юридичної, лінгвістичної, експертизи на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу; антикорупційної; гендерно-право-

вої; антидискримінаційної експертизи [12; 14; 15; 16; 17]. За потреби можуть бути проведені інші види експертиз законопроектів.

По-четверте, якість закону є сферою діалогу та компромісу між державою і суспільством. Безсумнівно, якість закону – це зона відповідальності держави в особі парламенту та глави держави. Водночас суспільство має змогу долучатися до впливу на якість закону через такі інструменти, як громадська антикорупційна експертиза законопроектів (у порядку, визначеному в п. 7 ч. 5 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» [15]); громадська гендерно-правова експертиза законопроектів (на підставі постанови Кабінету Міністрів України «Питання проведення гендерно-правової експертизи» від 28 листопада 2018 р. № 997 [16]); громадська антидискримінаційна експертиза законопроектів (згідно із ст. 9 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [17]) та інші види громадських експертиз законопроектів; консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та/або електронних консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів (у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996 [18]) тощо.

По-п'яте, якість закону є відносною категорією. Якою б дивною на здавалася ця теза, однак вона узгоджується з об'єктивно існуючими фактами. Насамперед ідеться про те, що навіть якісний закон має обмежені регулятивні можливості та не має змоги врегулювати всі комбінації життєвих випадків, які виникають у певній сфері правового регулювання. Крім того, будь-який закон створюється в певних конкретно-історичних умовах. Тому навіть якісний закон із часом перестає відповідати реаліям урегульованих ним суспільних відносин. Безумовно, вказані обставини не нівелюють вимогу щодо якості законів. Однак вони вказують на

потребу в пошуку інструментів для подолання колізії та прогалин у законодавстві. Крім тлумачення норм права, аналогії закону та аналогії права, загальновідомих принципів подолання колізій у законодавстві, ЄСПЛ пропонує нам ще один інструмент, яким є юридична практика. Так, у п. 40 рішення у справі «Коккінакіс проти Греції» (заява № 14307/88) Суд зазначив: «...багато законів неминуче сформульовано в термінах, які більшою чи меншою мірою є розпливчастими. Тлумачення та застосування таких нормативних актів залежить від практики» [19]. На наше переконання, релевантна судова й адміністративна практика може бути використана для інтерпретації положень закону.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Якість закону не є суто теоретичною категорією. Вона є вимогою, що адресована до Верховної Ради України та глави держави, зоною їхньої спільної відповідальності. Водночас демократичний характер Української держави передбачає долучення суспільства до законотворчого процесу через різні види громадських експертиз законопроектів, консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та/або електронних консультацій тощо. Усе це дає змогу через діалог і компроміс знайти найкраще рішення щодо змісту приписів майбутнього закону.

2. Якість закону є комплексною категорією, яка розкривається крізь призму системи вимог, яким має відповідати будь-який закон. Найкраще ці вимоги визначила Венеціанська комісія у доповіді № 512/2009 «Про верховенство права» (The Rule of Law). Важливий внесок щодо розуміння принципу юридичної визначеності як вимоги до якісного закону зробив ЄСПЛ. Цінність цих напрацювань полягає у змозі приватної особи захиститися від неякісного закону або окремих його положень.

3. Якість закону обумовлюється низкою обов'язкових чинників, серед яких: дотримання в процесі законотворення правил та вимог законодавчої техніки;

виконання конституційних і законодавчих вимог до законопроекту та законотворчого процесу; проходження законопроектом обов'язкових і додаткових експертиз.

4. Якість закону є відносною категорією, що обумовлено, з одного боку, існуванням певних меж регулятивного потенціалу будь-якого закону, а з іншого – постійним розвитком суспільних відносин, які з часом не знаходять адекватного відображення в законодавстві. Безумовно, вказані обставини не нівелюють вимогу щодо якості законів, однак вказують на її певні об'єктивні межі.

5. Проблематика якості закону потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Вони мають бути присвячені пошуку шляхів практичної реалізації в законотворчому процесі: напрацювань європейської спільноти, які стосуються вимог до якості закону; результатів досліджень вітчизняних учених щодо якості закону, мови закону, вдосконалення способів, процедур, методів, прийомів, які б могли позитивно вплинути на якість законодавства й ефективність законотворчого процесу. Результати таких досліджень могли б бути покладені в основу сучасної методики законотворчої діяльності Верховної Ради України, яка відповідала б вимогам часу та законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головатий С. П. «Верховенство права» не працює. Коментар до тексту документа Венеційської Комісії «Доповідь про правовладдя» (Report on the Rule of Law), що її ухвалено на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року (CDL-AD (2011)003re). *Право України*. 2019. № 11. С. 39–82.
2. Берназюк Я. О. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (дата звернення: 22.05.2025).
3. Цебенко С. Б. Вимога «якості» закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 31–35.
4. Кравченко М. Г. Основні ознаки та вимоги до якісного закону. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 4. С. 3–12.
5. Шульженко Ф. П., Риндюк В. І. Забезпечення якості законодавства України: теоретико-праксеологічний концепт. *Юридична Україна*. 2021. № 7 (223). С. 6–13.
6. Доповідь Венеційської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (The Rule of Law), яка прийнята на 86-й пленарній сесії 25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
7. Case of Beyeler v. Italy (Application no. 33202/96). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832> (дата звернення: 26.05.2025).
8. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7_r_2018_2.pdf (дата звернення: 26.05.2025).
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
10. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) від 01.06.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
11. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

12. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
13. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0> (дата звернення: 26.05.2025).
14. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20/ed20230824#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
15. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n529> (дата звернення: 26.05.2025).
16. Питання проведення гендерно-правової експертизи : постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
17. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
18. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
19. Case of Kokkinakis v. Greece. (Application no. 14307/88). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57827%22]}) (дата звернення: 26.05.2025).
20. Crabbe V.C.R.A.C. Legislative drafting . London: Cavendish, 1993. XXI, 294 p.
21. Kirchhof, G. (2009). Die Allgemeinheit des Gesetzes. Jus Publicum (JusPubl), 184. XXI, 715 s.

REFERENCES:

1. Holovaty, S.P. (2019). "Verkhovenstvo prava" ne pratsiue: Komentar do tekstu dokumenta Venetsiiskoi Komisii "Dopovid pro pravovladiu" ("Report on the Rule of Law"), shcho yii ukhvaleno na 86-mu plenarnomu zasidanni 25–26 bereznia 2011 roku (CDL-AD (2011)003re). *Pravo Ukrainy*, 11, 39–82 [in Ukrainian].
2. Bernaziuk, Ya.O. (n.d.). Katehoriia "iakist zakonu" yak skladova pryntsypu verkhovenstva prava ta harantiia zastosuvannia sudom naibilsh spriyatlyvoho dlia osoby tlumachennia zakonu [The category "quality of the law" as a component of the rule of law and a guarantee of the most favorable interpretation of the law for the individual by the court]. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (accessed 22 May 2025) [in Ukrainian].
3. Tsebenko, S.B. (2021). Vymoha "iakosti" zakonu yak ody z osnovnykh aspektiv pryntsypu verkhovenstva prava [The requirement of "quality" of the law as one of the main aspects of the rule of law principle]. *Dniprovskiy naukovy chasopys publicnogo upravlinnia, psykholohii, prava*, 4, 31–35 [in Ukrainian].
4. Kravchenko, M.H. (2013). Osnovni oznaky ta vymohy do iakisnoho zakonu [The main features and requirements for a quality law]. *Administratyvne pravo i protses*, 4, 3–12 [in Ukrainian].
5. Shulzhenko, F.P., & Ryndiuk, V.I. (2021). Zabezpechennia iakosti zakonodavstva Ukrainy: teoretyko-prakseolohichni kontsept [Ensuring the quality of Ukrainian legislation: a theoretical and praxeological concept]. *Yurydychna Ukraina*, 7 (223), 6–13 [in Ukrainian].
6. Venetsiiska komisiia (2011). Dopovid No. 512/2009 "Pro verkhovenstvo prava" (The Rule of Law), pryata na 86-i plenarnii sesii 25–26 bereznia 2011 roku [Report No. 512/2009 "On the Rule of Law", adopted at the 86th plenary session on March 25–26, 2011]. *Pravo Ukrainy*, 10, 168–184 [in Ukrainian].
7. European Court of Human Rights (2000). *Case of Beyeler v. Italy (Application no. 33202/96)*. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832> (accessed 26 May 2025) [in English].

8. Slidenko, I.D. (2018). Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Uповnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen abzatsu pershoho punktu 40 rozdil VI "Prikintsevi ta perekhidni polozhennia" Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy [Separate opinion of the Judge of the Constitutional Court of Ukraine I.D. Slidenko regarding the Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights concerning the constitutionality of certain provisions of paragraph 40, section VI "Final and Transitional Provisions" of the Budget Code of Ukraine]. Available at: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7_r_2018_2.pdf (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
9. On Enforcement of Judgments and Application of the Case-Law of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine No. 3477-IV of 23 February 2006. *Zakon Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
10. Pravyla oformlennia proektiv zakoniv ta osnovni vymohy zakonodavchoi tekhniky (Metodychni rekomendatsii) vid 01.06.2006. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
11. Constitution of Ukraine (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, Art. 141 [in Ukrainian].
12. On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine No. 1861-VI of 10 February 2010. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
13. On the Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine No. 116/95-VR of 4 April 1995. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
14. On Law-Making Activity: Law of Ukraine No. 3354-IX of 24 August 2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20/ed20230824#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
15. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine No. 1700-VII of 14 October 2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n529> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
16. On Gender Legal Expertise: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 997 of 28 November 2018. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
17. On Principles of Prevention and Combating Discrimination in Ukraine: Law of Ukraine No. 5207-VI of 6 September 2012. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
18. On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 996 of 3 November 2010. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (accessed 26 May 2025) [in Ukrainian].
19. Case of Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57827%22%7D> (accessed 26 May 2025) [in English].
20. Crabbe, V.C.R.A.C. (1993). *Legislative drafting*. London: Cavendish. XXI, 294 p. [in English].
21. Kirchhof, G. (2009). *Die Allgemeinheit des Gesetzes [The generality of the law]*. Jus Publicum (JusPubl), 184. XXI, 715 [in German].